

Uticaj ekspertize izvora i emocionalne valence poruke na promenu stavova adolescenata prema osobama sa problemima mentalnog zdravlja

---

Istraživanje je sprovedeno sa ciljem boljeg razumevanja načina na koji emocionalna valenca i tip persuazije prezentovanog sadržaja utiču na promenu stava o osobama sa problemima mentalnog zdravlja. U istraživanju su učestvovalе osobe uzrasta od 16 do 19 godina ($n = 385$). Istraživanje se odvijalo u tri faze. U prvoj, test fazi svaki od ispitanika popunio je prvi deo inventara, kojim su mereni stavovi prema osobama sa problemom mentalnog zdravlja. U sledećoj fazi ispitanici su bili podeljeni u četiri grupe. Svakoј od grupa je prezentovan po jedan novinski članak. Novinski članci su se razlikovali prema tipu persuazije (ekspertski i neekspertski) i emocionalnoj valenci sadržaja (pozitivna ili negativna). Tokom retest faze svaki od ispitanika popunio je drugi deo inventara korišćenog u test fazi. Nakon eksperimenta izvršen je iscrpan debriefing. Rezultati ukazuju na to da poruke sa ekspertskim izvorom i pozitivnom emocionalnom valencom dovode do poboljšanja stava prema osobama sa problemima mentalnog zdravlja: $F(381, 3) = 94.835, p < 0.01$. Dobijeni nalazi mogu biti značajni i relevantni u borbi protiv stigme prema osobama sa problemima mentalnog zdravlja.

Uvod

Shvatanja stigme

Poslednjih nekoliko decenija sve je više radova koji se bave konceptom stigme. Mnogi autori nisu u potpunosti saglasni pri definisanju ovog pojma. Ipak, autori se uglavnom slažu da je prilikom određivanja stigme ključno istaći njenu negativnu prirodu, tj. negativne posledice koje ima i po osobe koje su joj izložene i po društvo u celini.

Goffman (1963) prvi pokušava da definiše stigmę, i to kao etiketu koja razlikuje osobu ili grupu osoba od drugih na diskreditujuć način. On takođe objašnjava zbog čega i na koji način dolazi do formiranja stigme: ljudi su

---

Aleksandra Lazarević
(1996), Požarevac,
Boška Vrebalova 3,
učenica 4. razreda
Požarevačke gimnazije

Marija Todosijević
(1996), Novi Bračin,
Svetosavska bb,
učenica 4. razreda
Medicinske škole u
Kruševcu

Nevena Mijatović
(1996), Beograd, Jurija
Gagarina 259/72,
učenica 4. razreda
Devete gimnazije
„Mihailo Petrović
Alas”

MENTORI:

Ana Stojković,
Filozofski fakultet
Univerziteta u
Beogradu

Marija Stefanović,
Filozofski fakultet
Univerziteta u
Beogradu

skloni da osobe posmatraju kroz određene kategorije, kako bi mogli da predvide njihovo ponašanje i snize nivo neizvesnosti u interakciji.

Virtuelni društveni identitet određuje se kao grupa karakteristika koje se smatraju uobičajenim i očekivanim za pripadnike određenih kategorija. Nasuprot tome, određene karakteristike koje pojedinac realno poseduje čine stvarni društveni identitet. Ukoliko se ispostavi da stvarni društveni identitet pojedinca ne odgovara virtuelnom identitetu, pojedinac biva etiketiran, a zatim i diskreditovan, zbog posedovanja atributa koji nisu očekivani od njega. Dalje, izloženost stigmati dovodi do zanemarivanja ostalih karakteristika koje osoba poseduje.

Link i Phelan (2001) ističu kao važno da stigma nije samo posledica kognitivnih procesa, već nastaje i postoji u kontekstu socijalne nejednakosti. Do stigmatizacije dolazi kada grupa koja ima socijalnu moć omalovažava grupe sa manjom socijalnom moći. Stoga navode definiciju stigme koja se sastoji iz komponenti označavanja, stereotipizacije, separacije, gubitka statusa (socijalne moći) i diskriminacije.

Diskriminacija je nepravedna razlika u ophođenju prema različitim kategorijama ljudi, poricanje njihovih prava i odgovornosti kao punopravnih građana (Thornicroft *et al.* 2009, prema Milačić Vidojević *et al.* 2011). Dešava se na interpersonalnom nivou, kada odražava težnju ka socijalnom isključivanju i distanciranju stigmatizovane osobe, ili na strukturalnom nivou, isključivanjem iz javnog života pravnim, ekonomskim i institucionalnim sredstvima (Link i Phelan 2001). Neki od reprezentativnih primera stigmatizacije u kontekstu socijalne nejednakosti jesu diskriminacija i nipodaštavanje osoba sa invaliditetom, osoba sa problemima mentalnog zdravlja, pripadnika nacionalnih manjina i mnogih drugih. Pripadnost nabrojanim grupama sa manjom socijalnom moći neretko je razlog odbijanja njihovog zahteva za zaposlenjem (Obradović 2007, prema Milačić Vidojević *et al.* 2011), odbacivanja od strane socijalnog okruženja prilikom pokušaja ostvarivanja odnosa sa drugim ljudima i mnogih drugih neprijatnih iskustava, koji čine svakodnevicu manje socijalno moćnih grupa.

Diskriminacija kao problem nastaje i realizuje se u samom društvu, pa se Corrigan (2005), prilikom definisanja stigme, osvrće na društvo kao stigmatizatora. Pored etikete koja ukazuje na pripadnost stigmatizovanoj grupi, on u model stigme uključuje i reakcije društva na opažene etikete. Reakcije se odvijaju na tri nivoa: kognitivnom (stereotipi), emocionalnom (predrasude – stavovi zasnovani na negativnoj emocionalnoj proceni) i bihejvioralnom (diskriminacija). Prema Thornicroft-u (2007), ono što povezuje sva prethodna objašnjenja stigme, jesu njena tri osnovna elementa: problem znanja – nepoznavanje pojave, problem stava – predrasude i problem ponašanja – diskriminatorni odnos.

Stigmatizacija osoba sa problemima mentalnog zdravlja

Mnogobrojne studije pokazuju da jedna od najstigmatizovanih socijalnih grupa jesu osobe sa problemima mentalnog zdravlja (Tringo 2000). Na osnovu Thornicroft-ovog modela stigme, može se pretpostaviti da je

čest uzrok stigmatizacije ovih osoba pogrešna, nedovoljna edukacija ili njen potpuni izostanak. Značajnu ulogu u tome imaju mediji, koji neretko osobe sa problemima mentalnog zdravlja opisuju kao nepredvidive, nasilne, opasne, nesposobne za interakciju i slično (Williams i Taylor 1995). Tada društvo, usled nedostatka validnih informacija na osnovu kojih bi zasnovalo racionalan stav, pribegava prihvatanju stereotipa i formira predrasude, stavove zasnovane na negativnoj emocionalnoj proceni.

Posledice stigmatizacije

Stigma indukuje promene u osećanjima, stavovima i ponašanju kod osoba koje su predmet stigme i članova njihove porodice. Neke od promena se ispoljavaju kao nisko samopoštovanje, socijalno povlačenje, mala ili nikakva briga o sebi (Corrigan *et al.* 2009).

Diskriminacija dovodi do izostajanja traženja kako prijateljske, tako i stručne pomoći, neodlaska na tretman, materijalnog siromaštva i socijalne marginalizacije. Navedene pojave mogu biti posledica kako doživljene, tako i anticipirane diskriminacije. Doživljena diskriminacija predstavlja kompromitujuće ponašanje okoline prema pojedincu (npr. odbijanje prilikom zapošljavanja samo usled pripadnosti socijalno manje moćnoj grupi). Anticipirana diskriminacija podrazumeva modifikovane misli i ponašanje pojedinca u skladu sa diskriminacijom koju očekuje i na koju je navikao od strane okoline (npr. kada osoba odustaje od traženja posla jer, poučena prethodnim iskustvima, očekuje neuspeh) (Thornicroft *et al.* 2009). Ova iskustva stvaraju barijeru u kliničkom oporavku osoba sa problemima mentalnog zdravlja, sužavajući njihove životne mogućnosti i snižavajući nivo njihovog samopouzdanja. U našoj zemlji, marta 2003. godine, osnovana je pri Ministarstvu zdravlja Republike Srbije, Nacionalna komisija za mentalno zdravlje, čiji je jedan od osnovnih zadataka rad na problemima diskriminacije osoba sa problemima mentalnog zdravlja (Milačić Vidojević i Dragojević 2011). Veoma je važno shvatiti ozbiljnost stigmatizacije i njen negativni uticaj na osobe sa problemima mentalnog zdravlja. Suzbijanje stigme bi poboljšalo njihov položaj i bilo bi pokazatelj kvalitetnijeg, tolerantnijeg i zdravijeg društva.

Stavovi: formiranje, karakteristike, promena

Kako je stav jedna od tri glavne komponente stigme, važan činilac njenog suzbijanja je upravo promena stava prema osobama sa problemima mentalnog zdravlja. U psihološkoj literaturi postoje brojne definicije stava, ali se stav najčešće definiše kao tendencija da se pozitivno ili negativno reaguje na objekte, osobe, institucije ili događaje i karakteriše ga procenjivačka priroda (npr. da li je nešto prijatno ili neprijatno) (Eagly i Chaiken 1993).

Mnogi autori stav definišu i kao naučenu predispoziciju doslednog ponašanja prema nekom objektu ili klasi objekata (English i English 1970). Većina socijalnih psihologa slaže se sa tim da se stav može definisati i kao vrednovanje ljudi, objekata ili ideja. Stavovi se izjednačavaju sa vrednova-

njem jer se sastoje od pozitivnih ili negativnih reakcija na nešto (Aronson 2005). Sastoje se iz tri komponente: kognitivne, emotivne i bihevioralne. Kognitivna komponenta podrazumeva misli i verovanja o objektu stava, emotivna podrazumeva emocionalne reakcije, a bihevioralna postupke ili vidljivo ponašanje prema objektu stava (Aronson *et al.* 2005).

Stavovi se formiraju na različite načine. Kognitivno zasnovani stavovi su oni koji se primarno zasnivaju na verovanjima o obeležjima objekta stava (Katz 1960). Emocionalno zasnovani stavovi se primarno zasnivaju na osećajima i vrednostima (Breckler i Wiggins 1989). Kod emocionalno zasnovanih stavova uočavaju se sledeće zajedničke karakteristike: svode se na afinitete, njima ne upravlja logika i pokušaji menjanja takvih stavova ugrožavaju sistem vrednosti osobe koja poseduje taj stav (Katz 1960). Racionalni argument, iako potkrepljen činjenicama o nekom objektu stava i zasnivan na logici, retko dovodi do menjanja emocionalno zasnovanog stava (Aronson *et al.* 2005).

Promena stavova često predstavlja reakciju na socijalni uticaj (uticaj onoga što drugi čine ili govore). Promena stava pojedinca najčešće se objašnjava kognitivnom disonancijom. Stavovi mase uglavnom se menjaju uveravajućim porukama, usmeravajući se na izvor, samu poruku i karakteristike publike (Aronson *et al.* 2005). Persuazija je simbolički proces gde određeni izvor pokušava da ubedi ljude da promene svoje stavove ili ponašanje i ona uključuje prenošenje određene poruke (Perloff 2003).

Nalazi ranijih istraživanja pokazuju da na čovekovu podložnost persuaziji mogu uticati izvor, poruka, publika, kanal i kontekst. Neka istraživanja su pokazala da, ako se poruka povezuje sa atraktivnim izvorom, povećava se ubedljivost te poruke (Puckett *et al.* 1983). Istraživanja takođe pokazuju da je osoba koja je očigledni stručnjak, odnosno ekspert, uverljivija kada šalje persuazivnu poruku, nego ona sa manje kredibiliteta (Heesacker *et al.* 1983). Publika koja veruje da je izvor poruke ekspert, ima manju motivaciju da proučava argumente iznete u poruci, dok publika koja veruje da izvor poruke nije ekspert, češće razvija kritički stav prema argumentima u poruci, stvara više kontraargumentata i time smanjuje efekat persuazije (Benoit 1991). U slučaju kada temu poruke ne smatra relevantnom, publika više biva pod uticajem stručnosti izvora, nego kvaliteta argumentata koji se iznose (Petty *et al.* 1981). Istraživanja pokazuju da ekspertski izvor povećava persuaziju ukoliko je naveden i definisan pre čitanja ili slušanja poruke. Ukoliko je izvor naveden nakon poruke, neće dovesti do povećanja persuazije (O'Keefe 1987).

Teorija kognitivne disonance jedna je od najznačajnijih teorija u socijalnoj psihologiji i pokušava da objasni fenomen promene stava. Polazna tačka ove teorije jeste da svaka osoba teži konzistentnosti svojih mišljenja, stavova i ponašanja. U situacijama kada su dve psihološke spoznaje kontradiktorne, ljudi često doživljavaju neprijatnost, napetost i nelagodnost zbog uočenog nesklada, odnosno disonance psiholoških spoznaja. Intenzitet disonance određen je važnošću koju osoba pridaje pojedinim elementima stava, kao što su znanje, verovanje ili mišljenje o okolini, samom sebi ili nečijem ponašanju (kognicija). Kada su nam ti elementi

važniji, osećaćemo veći nesklad, napetost, psihičku nelagodnost, samim tim i veću težnju da se taj nesklad ukloni (Festinger 1962).

Model verovatnoće obrade (Petty i Cacioppo 1986) je teorija koja razlikuje dva načina promene stava putem persuazije. Stavovi se mogu menjati centralnim i perifernim putem: centralni put podrazumeva razmišljanje o argumentima, zainteresovanost i motivisanost za priču, a periferni put podrazumeva nezainteresovanost za argumente i nerazmišljanje o njima, već obraćanje pažnje samo na spoljašnja obeležja poruke (npr. poruka je duga ili je iznosi stručnjak) (Petty i Cacioppo 1986; Petty *et al.* 2002). Za promenu stava bitna je motivacija i usmeravanje pažnje na činjenice – ako su ljudi zainteresovani za temu (motivisani), verovatnije će koristiti centralni put. Stavove koji su zasnovani centralnim putem biće teže menjati od onih koji su zasnovani perifernim putem, jer se ljudi ne oslanjaju toliko na ekspertizu izvora, već na argumente vezane za tu temu o kojoj slušaju (Chaiken 1980).

Adolescencija

Adolescencija predstavlja prelazni period u životu praćen burnim promenama na fizičkoj (razvoj sekundarnih polnih karakteristika), društvenoj (dobijanje društvenih uloga) i kognitivno-saznajnoj osnovi. Na kognitivno-saznajnom planu dolazi do promena načina mišljenja sa konkretnog na hipotetičko-deduktivno, koje pojedincu nudi mogućnost da sebi objasni svet (svoju porodicu, školu, društvo), ne samo onakvim kakav jeste, već i kakav bi mogao biti. Posledično, u adolescentskom periodu preispituje se ispravnost usvojenih životnih modela. Tada je adolescent u mogućnosti da sam sastavi model skladnog viđenja sveta i života (Gambini 2005). Takođe je karakteristično da se kod adolescenata javlja veća fleksibilnost u mišljenju i viši nivo emocionalne osetljivosti. Dalje, povećanje opšte kognitivne sposobnosti omogućava adolescentima da shvate i brinu o socijalnoj okolini i izvan kuće i škole (Wenar 2003, prema Marić 2010).

Za adolescente današnjice može se reći da žive u svetu tehnološkog izobilja. Noviji nalazi (Borovica i Kostović 2011, prema Maksimović i Stanisavljević Petrović 2014) sve više ukazuju na porast uloge medija u procesima vaspitanja i obrazovanja. Premda je poslednjih godina pažnja istraživača usmerena ka medijima, rezultati istraživanja ukazuju da istraživači imaju podeljena shvatanja o delovanju savremenih medija na mlade. Dok mnogi ističu pozitivno delovanje medija (mogućnost da se prošire saznanja, razvije mašta i kreativnost, pojača međusobna povezanost i tolerancija), drugi ukazuju na negativne uticaje, kao što su povećanje otuđenosti među mladima, smanjenje fizičke aktivnosti, ohrabrivanje na destruktivno ponašanje i sl. (Maksimović i Stanisavljević Petrović 2014). Kako su adolescenti tek u procesu formiranja sopstvenog viđenja sveta, njihovi stavovi su podložniji uticajima socijalne sredine. Samim tim, sadržaj koji se adolescentima plasira putem medija, može biti jedan od važnih faktora u formiranju njihovih stavova i o osobama sa problemima mentalnog zdravlja. Plasiranje informacija koje nisu racionalno argu-

mentovane, u većoj meri može da vodi stereotipima i većoj stigmatizaciji osoba sa problemima mentalnog zdravlja i narušavanju njihovog kvaliteta života.

Cilj ovog istraživanja je da se ispita da li će se i na koji način stavovi adolescenata o osobama sa problemima mentalnog zdravlja menjati u zavisnosti od izvora persuazije i emocionalne obojenosti sadržaja.

Hipoteze su: H1: Negativno obojeni tekst, bez obzira da li je izvor persuazije ekspert ili neekspert, doprineće pogoršanju stava adolescenata prema osobama sa problemima mentalnog zdravlja; H2: Pozitivno obojeni tekst, bez obzira na izvor persuazije, doprineće poboljšanju stava adolescenata prema osobama sa problemima mentalnog zdravlja; H3: I pozitivno i negativno obojeni tekst kod koga je izvor persuazije ekspert, doprineće većoj promeni stava prema osobama sa problemima mentalnog zdravlja u odnosu na slučaj kada je izvor persuazije neekspert.

Metod

Varijable. U nacrtu su postavljene dve nezavisne varijable (obe kategoričke), jedna zavisna i dve kontrolne. Prva nezavisna varijabla je period zadavanja testa; predstavlja ponovljeni faktor sa dva nivoa: neposredno pre i posle izlaganja stimulusa. Druga nezavisna varijabla je tip persuazije; predstavlja neponovljeni faktor sa četiri nivoa: negativno emocionalno valentni članak sa ekspertskim izvorom, pozitivno emocionalno valentni članak sa ekspertskim izvorom, negativno emocionalno valentni članak sa neekspertskim izvorom i pozitivno emocionalno valentni članak sa neekspertskim izvorom. Zavisna varijabla je stav prema osobama sa problemima mentalnog zdravlja (viši skor jednak je pozitivnijem stavu). Kontrolne varijable su pol i uzrast ispitanika.

Instrumenti. U istraživanju je korišćen CAMI upitnik (The Community Attitudes toward the Mentally Ill, Taylor i Dear 1981), preveden za potrebe istraživanja od strane autora. Sastoji se od četiri subskale koje predstavljaju četiri faktora: autoritarnost ($\alpha = 0.68$), društvena ograničenost ($\alpha = 0.80$), blagonaklonost ($\alpha = 0.76$), shvatanje zajednice o mentalnom zdravlju ($\alpha = 0.88$). Svaka subskala sadrži po deset ajtema, sastoji se od po pet iskaza koji su pozitivno, odnosno negativno formulisani. Svoje slaganje sa svakim iskazom, ispitanici su izražavali na petostepenoj skali Likertovog tipa (1 – uopšte se ne slažem, 5 – u potpunosti se slažem).

Upitnik je podeljen *split-half* tehnikom (Fajgelj 2005) na dva dela za potrebe provere stepena promene stavova. Ajtemi u upitniku zadatom u testu i retestu ujednačeni su po valenci, zasićenosti (procene u kojoj se meri rezultat na svakoj stavki može objasniti datim faktorom) i značenju.

Stimulusi. Stimulusi korišćeni u istraživanju jesu četiri novinska članak u potpunosti konstruisana od strane autorki istraživanja. Napravljeni su na sajtu <http://www.newspaperclub.com>. Naziv novina, autor teksta, akteri radnji, opisani događaji i izjave su izmišljeni. Članci se razlikuju po emo-

cionalnoj obojenosti (pozitivna i negativna), izvoru persuazije i sadržaju. Kada su podražavali ekspertski izvor informacije, tekstovi su bili potkrep-
ljeni istinitim činjenicama o osobama sa problemom mentalnog zdravlja. U
pozitivno valentnom članku ekspert iznosi informacije o negativnim posle-
dicama stigmatizacije i diskriminacije osoba sa problemima mentalnog
zdravlja. U negativno valentnom članku ekspert govori o problemima sa
kojima se zdravstveni radnici suočavaju pri radu u psihijatrijskim ustano-
vama, odnosno agresivnom ponašanju osoba sa problemima mentalnog
zdravlja. Ekspertski izvor iznosi tačne informacije (npr. u Srbiji više od 400
hiljada ljudi godišnje zatraži pomoć zbog problema sa mentalnim zdrav-
ljem), pri čemu su određeni pojmovi i izrazi prenaplašeni ne bi li doprineli
realističnosti članaka (npr. medicinske sestre u psihijatrijskim ustanovama
su posebno ugrožene). U tekstovima koji su podražavali neekspertske izvor
naglašavane su periferne karakteristike (emocionalni apeli, politički neko-
rektni termini). Neekspertske izvor informacija u oba članka (pozitivno va-
lentnom i negativno valentnom) je majka deteta. U pozitivno valentnom
ona govori o situaciji kada je njenom sinu prilikom pada sa bicikla pomogla
jedino osoba sa problemom mentalnog zdravlja, dok u negativno valentnom
govori o situaciji kada je njenog sina iznenada i bez ikakvog povoda povre-
dila osoba sa problemom mentalnog zdravlja. Informacije koje iznosi neek-
spert predstavljaju lične stavove i sadrže politički nekorektne termine (npr.
komšije su govorile za njega da je lud i da ga se treba kloniti). Nijedan od
četiri članka ne sadrži grafički materijal i ujednačeni su po dužini (u ras-
ponu od 161 do 181 reči). U prilogu ovog rada nalaze se prikazi novinskih
članka.

Uzorak. Uzorak je činilo 385 ispitanika, od toga 68% ženskog pola,
uzrasta između 16 i 19 godina. Ispitanici su bili podeljeni u četiri grupe na
osnovu emocionalne valence izloženog novinskog članka i izvora persua-
zije. Struktura uzorka po grupama data je u tabeli 1.

Tabela 1. Struktura uzorka po grupama

Izvor persuazije	Pozitivna valenca	Negativna valenca
Ekspert	98 (25%)	88 (23%)
Neekspert	103 (27%)	96 (25%)

Postupak. Istraživanje je sprovedeno putem društvene mreže Fejsbuk
i sastojalo se od više faza. Svi ispitanici su pre početka istraživanja od-
govorili na pitanja koja su tražila demografske podatke (uzrast i pol
ispitanika). Nakon instrukcija na početku istraživanja dat je set od dvadeset
test pitanja za procenu stava o osobama sa problemima mentalnog zdravlja.
Po ispunjavanju testa, prvoj grupi je prikazan novinski članak u kom
stručno lice iznosi informacije o negativnim posledicama diskriminacije
osoba sa problemima mentalnog zdravlja. Drugoj grupi je prikazan članak u
kome stručno lice iznosi informacije o agresiji osoba sa problemom
mentalnog zdravlja, sa kojom se susreću zdravstveni radnici u

psihijatrijskim ustanovama. Trećoj grupi je prikazan članak u kom neekspert (majka dečaka) govori kako je njenom sinu pomogla osoba sa problemom mentalnog zdravlja. U članku prikazanom četvrtoj grupi majka dečaka govori kako je njenog sina povredila osoba sa problemom mentalnog zdravlja. Nakon čitanja članaka usledila su tri kontrolna pitanja o samom sadržaju teksta, koja su za cilj imala proveru da li su ispitanici pročitali i razumeli tekst. Ovim postupkom želeli smo da budemo sigurni da je do promene stava doveo upravo tekst koji se nalazio ispred ispitanika. Grupa kontrolnih pitanja je bila ispod novinskih članaka, pa su ispitanici imali mogućnost da se vrate na članak. U ostalim fazama istraživanja nije bilo omogućeno vraćanje na prethodnu grupu pitanja. Takođe, ispitanici nisu bili u mogućnosti da nastave dalje ukoliko u prethodnoj fazi nisu dali odgovore na sva postavljena pitanja. Neposredno nakon čitanja članaka, usledio je set od dvadeset retest pitanja za procenu stava o osobama sa problemima mentalnog zdravlja. Nakon toga je usledio debriefing: ispitanicima je otkriven cilj istraživanja, naglašeno da su podaci anonimni, prikupljeni u istraživačke svrhe, novinski članci u potpunosti konstruisani od strane autora istraživanja i objašnjen sadržaj stimulusa.

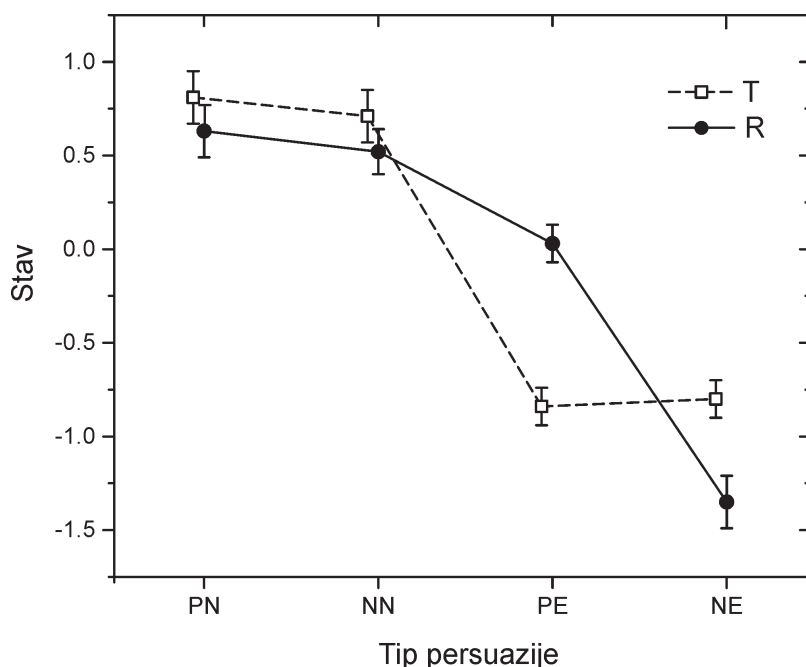
Rezultati

Na podacima dobijenim pre i nakon manipulacije, urađena je analiza glavnih komponenti. Svojstvena vrednost prve glavne komponente pre manipulacije iznosi 4.724, dok je procenat objašnjene varijanse 23.6%. Svojstvena vrednost prve glavne komponente nakon manipulacije iznosi 4.355, a udeo objašnjene varijanse 21.8%. Korelacija između glavnih komponenti je statistički značajna ($r = 0.668$, $p < 0.01$)

Podaci su dalje obrađeni analizom kovarijanse (ANCOVA). Kovarijati su pol i uzrast, koji su uključeni u obradu podataka tako što je njihovo variranje statistički kontrolisano. Prvi faktor bio je prisustvo persuzije – odnosno da li je test rađen pre ili posle izlaganja stimulusa. Drugi faktor je tip persuzije sa 4 nivoa: pozitivno valentan neekspertske izvor, negativno valentan neekspertske izvor, pozitivno valentan ekspertske izvor i negativno valentan ekspertske izvor.

Između prvog faktora (prisustvo persuzije) i prva dva nivoa drugog faktora (pozitivnog, odnosno negativnog valentnog neekspertske izvora) ne postoji interakcija, dok između prisustva persuzije i pozitivnog, odnosno negativnog valentnog ekspertske izvora interakcija postoji (slika 1). Dobijena je statistička značajnost za interakciju ovih faktora: $F(381, 3) = 94.835$, $p < 0.01$. Nema značajnih razlika između početnih stavova kod grupa čiji je izvor ekspert, ali merenje posle čitanja različitih članaka pokazuje promenu stava, i to na sledeći način: kod grupe koja je čitala pozitivno valentni članak čiji je izvor informacija bio ekspert, uočava se pozitivniji stav prema osobama sa problemima mentalnog zdravlja nego pre čitanja, a kod grupe koja je čitala negativno valentni članak čiji je izvor informacija bio ekspert, uočava se negativniji stav nego pre čitanja. Dobijeno je i da su vrednosti prvog merenja (pre izlaganja stimulusa) kod

Slika 1.
Promenu stava u zavisnosti od tipa persuazije:
PE – pozitivan ekspertski
NE – negat. ekspertski
PN – pozit. neekspertski
NN – negat. neekspertski
T – pre manipulacije
R – posle manipulacije
Vertikalne linije označavaju 95-procentni interval poverenja.

Figure 1.
Effect of type of persuasion on attitude change
PE – positive expert
NE – negative expert
PN – positive non-expert
NN – negative non-expert
T – before manipulation
R – after manipulation
Vertical bars denote 0.95 confidence intervals.

grupa koje su čitale tekstove sa ekspertom kao izvorom niže od vrednosti prvog merenja kod grupa koje su čitale tekstove sa neekspertskim izvorom.

Diskusija

Oba novinska članka u kojima je izvor persuazije bio ekspert dovela su do promene stava, i to u pretpostavljenom smeru. Negativno obojeni članak je pogoršao raniji negativni stav, dok ga je pozitivni poboljšao. Nalazi pokazuju da postoji efekat interakcije između promene stava i ekspertskeg izvora.

U ranijim istraživanjima ispitanici su slušali izlaganje eksperta i neeksperta, dok su u ovom istraživanju ispitanici čitali novinske članke, što implicira da se uspešno može uticati na stavove i pisanim i auditivnim manipulacijama. Po ugledu na prethodna istraživanja koja su se bavila promenom stava o osobama sa problemom mentalnog zdravlja (Dietrich *et al.* 2006), sama forma novinskog članka odabrana je kao najpogodnija forma za prezentaciju ubeđivačkog teksta. Prednost ove forme se ogleda u ekološkoj validnosti. Naime, novinski članci i dalje su jedan od glavnih medijuma za prenos informacija.

Rezultati grupa koje su čitale članke sa neekspertskim izvorom nisu potvrdili hipotezu, tj. nije pokazan efekat promene stava. Međutim, uočava

se nelogičnost u rezultatima upitnika popunjavanog pre izlaganja stimulusa: prilikom prvog merenja stavovi adolescenata koji su čitali neekspertske članke bili su pozitivniji od stavova adolescenata koji su čitali ekspertske članke. Uzrok ovog neslaganja nije sa sigurnošću identifikovan, ali mogao bi da bude problem tehničke prirode pri registrovanju odgovora ispitanika.

Ipak, dobijeni nalazi imaju i praktičnu vrednost u cilju redukcije stigme. Imajući u vidu mogući izostanak ili pogrešnu edukaciju o osobama sa problemom mentalnog zdravlja, značajna je činjenica da su u ovom istraživanju članci sa ekspertskim izvorom sadržali istinite informacije. Međutim, usled slabog kontrolisanja sadržaja koji se plasira putem interneta, društvene mreže su, potencijalno, izvor velikog broja neproverenih informacija, na osnovu kojih bi se formirali stereotipi. Broj korisnika interneta je u poslednjoj deceniji znatno povećan, a veliki deo korisnika društvenih mreža upravo su adolescenti (Maksimović i Stanisavljević Petrović 2014), čiji su stavovi tek u procesu formiranja. S obzirom na efekat koji su proizveli tekstovi u formi novinskog članka i činjenicu da je samo istraživanje sprovedeno na društvenoj mreži, posebno je značajno proveravati i kontrolisati informacije koje se na ovaj način plasiraju putem interneta portala ili društvenih mreža.

Zaključak

Istraživanje se bavilo pitanjem da li će se stavovi o osobama sa problemima mentalnog zdravlja menjati u odnosu na različite izvore persuazije i emocionalnu obojenost sadržaja. Rezultati istraživanja pokazuju da kada ekspertske izvor iznosi informacije o osobama sa problemima mentalnog zdravlja (bilo da su one negativno ili pozitivno usmerene), u oba slučaja dolazi do promene stavova u skladu sa valencom informacija.

U cilju potpunijeg razumevanja ovog fenomena, u daljim istraživanjima mogla bi se preciznije utvrditi uloga ekspertskog izvora u kanalima persuazije pri menjanju stava o osobama sa problemima mentalnog zdravlja. Kako je prvo merenje bilo izvršeno neposredno pre, a drugo neposredno posle izlaganja stimulusa, u daljim istraživanjima valjalo bi uvesti treće merenje, i to nakon dužeg vremenskog perioda, zarad provere trajnosti promene stava u odnosu na izvor persuazije. Takođe se može uvesti veći vremenski interval između testa i retesta.

Literatura

- Aronson E., Wilson T. D., Akert R. M. 2005. *Social psychology*, 5th edition. Pearson
- Benoit W. L. 1991. A cognitive response analysis of source credibility. *Progress in communication sciences*, **10**: 1.

- Breckler S. J., Wiggins E. C. 1989. On defining attitude and attitude theory. U *Attitude structure and function* (ur. A. R. Pratkanis *et al.*). Hillsdale, NJ: Erlbaum, str. 407-427.
- Chaiken S. 1980. Heuristic versus systematic information processing and the use of source versus message cues in persuasion. *Journal of personality and social psychology*, **39** (5): 752.
- Corrigan P. W., Larson J. E., Rüsch N. 2009. Self-stigma and the “why try” effect: impact on life goals and evidence-based practices. *World Psychiatry*, **8** (2): 75.
- Corrigan P.W. 2005. *On the Stigma of Mental Illness*. Washington D. C.: American Psychological Association
- Dietrich S., Heider D., Matschinger H., Angermeyer M. C. 2006. Influence of newspaper reporting on adolescents’ attitudes toward people with mental illness. *Social psychiatry and psychiatric epidemiology*, **41** (4), 318.
- Eagly A. H., Chaiken S. 1993. *The psychology of attitudes*. Harcourt Brace Jovanovich College Publishers.
- English H. B., English A. C. 1970. *A comprehensive dictionary of psychological and psychoanalytical terms*. London: Longman
- Fajgelj S. 2005. *Psihometrija: metod i teorija psihološkog merjenja*. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju.
- Festinger L. 1962. *A theory of cognitive dissonance* (Vol. 2). Stanford university press.
- Frist T. 2000. Stigma and Societal Response to Leprosy: Experience of the Last Half Century. *Indian Journal of Leprosy*, **72** (1): 1.
- Gambini P. (2005). Traženje identiteta i smisla u adolescenciji. *Kateheza*, **27** (4): 334.
- Goffman E. 196). *Stigma: Zabeležke o ophođenju sa narušenim identitetom*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Heesacker M., Petty R. E., Cacioppo J. I. 1983. Field-dependence and attitude change: Source credibility can alter persuasion by affecting message-relevant thinking. *Journal of Personality*, **51**: 563.
- Katz D. 1960. The functional approach to the study of attitudes. *Public opinion quarterly*, **24** (2): 163.
- Link B., Phelan C. 2001. Conceptualizing stigma. *Annual Review of Sociology*, **27**: 363.
- Maksimović J., Stanisavljević Petrović Z. 2014. Teorijsko-metodološka zasnovanost istraživanja utjecaja medija na adolescente. In *Medias Res: časopis filozofije medija*, **3** (4): 472.

- Marić M. 2010. Osobine ličnosti, životni događaji i anksioznost adolescenata. *Primenjena psihologija*, **1**: 39.
- Milačić Vidojević I., Dragojević N. 2011. Stigma i diskriminacija prema osobama sa mentalnom bolešću i članovima njihovih porodica. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, **10** (2): 319.
- Obradović G. 2007. Pravo na jednak tretman u zapošljavanju osoba sa mentalnim poremećajima. *TEMIDA*, str. 47-51.
- O'Keefe D. J. 1987. The persuasive effects of delaying identification of high-and low-credibility communicators: A meta-analytic review. *Communication Studies*, **38** (2): 63.
- Perloff M. R. 2003. *The Dynamics of Persuasion: Communication and Attitudes in the 21st Century*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates
- Petty R. E., Cacioppo J. T., Goldman R. 1981. Personal involvement as a determinant of argument-based persuasion. *Journal of personality and social psychology*, **41** (5): 847.
- Petty R. E., Cacioppo J. T. 1986. *The elaboration likelihood model of persuasion*. Springer, str. 1-24.
- Petty R. E., Priester J. R., Brinol P. 2002. Mass media attitude change: Implications of the elaboration likelihood model of persuasion. *Media effects: Advances in theory and research*, **2**: 155.
- Puckett J. M., Petty R. E., Cacioppo J. T., Fischer D. L. 1983. The relative impact of age and attractiveness stereotypes on persuasion. *Journal of Gerontology*, **38** (3): 340.
- Taylor S. M., Dear M. J. 1981. Scaling community attitudes toward the mentally ill. *Schizophrenia Bulletin*, **7** (2): 225.
- Thornicroft G. 2006. *Shunned: discrimination against people with mental illness*. Oxford University Press
- Thornicroft G., Brahan E., Rose D., Sartorius N., Lees M. 2009. Global pattern of experienced and anticipated discrimination against people with schizophrenia: a cross sectional survey. *Lancet*, **373**: 408.
- Tringo J. 1970. The hierarchy of preference toward disability groups. *Journal of Special Education*, **4**: 295.
- Williams M., Taylor J. 1995. Mental illness: Media perpetuation of stigma. *Contemporary Nurse*, **4**: 41.

The Effect of Source Expertise and Emotional Valence of the Message on the Change of Adolescents' Attitude Towards People with Mental Health Problems

Stigma is a social phenomenon that negatively affects people who are exposed to it. It is composed of three components: stereotypes, prejudice (negative emotional attitude) and discrimination. People with mental health problems are one of the social groups most exposed to stigma. Changing the attitude (as it is the central component of stigma) about people with mental health problems could be the key to the reduction of stigma. Mass attitudes are changed by persuasive messages where the focus is on the source of the message, characteristics of message and also the audience. Adolescence is a period of life when attitudes are not yet steady and could be easier to change. This research is conducted in order to better understand how source expertise and emotional valence of the presented content can influence change of attitude towards people with mental health problems. Participants in the research were persons aged from 16 to 19 ($n = 385$). The first main hypothesis was that articles with experts as a source would change the attitude more than articles with non-expert source of information. The second hypothesis was that articles with negative emotional valence would lead to a worsening of the attitude and articles with positive emotional valence would lead to improving the attitude towards persons with mental health problems. The research was done on the social network Facebook and it was conducted in three phases. In the first, test phase, each participant filled out the first part of an inventory by which their attitudes towards persons with mental health problems were measured. In the next phase, participants were separated into four groups. One news article was presented to every group. News articles were differentiated by source of persuasion (expert and non-expert) and by emotional valence of content (positive and negative). During the re-test phase, each participant filled out the second part of the inventory which was used in test phase. After the experiment, exhaustive debriefing was conducted. In analyzing the results, analysis of the first main component was used, and later ANCOVA. The results indicated that messages that had an expert as a source and negative emotional valence lead to the worsening of attitudes, while messages which had an expert as a source and positive emotional valence lead to improving the attitude towards persons with mental health problems: $F(381, 3) = 94.835, p < 0.01$. As the research was done on a social network and stimuli was in the form of news articles, the effect it caused indicates that control of information placed on this network needs to be better. The obtained findings can be significant and relevant in the fight against stigmas towards persons with mental health problems.

Prilog

Novinski članci konstruisani od strane autora:

Slobodne novine

15. maj 2015.

Dečak napadnut od strane mentalno obolele osobe

V.P. (9) napadnut je sinoć u ulici Sretena Milojkovića od strane M.G. (37) osobe koja je prethodne tri godine provela u psihijatrijskoj ustanovi. Dečak je pretrpeo lakše povrede i ubrzo nakon saniranja istih pušten je kući. Nakon incidenta uspešni smo da kontaktiramo majku dečaka koja je dala izjavu za naše novine. Izjavu prenosimo u celosti.

-Juče su se moj sin i njegovi drugari igrali u našem kraju, na mestu na kome se svaki dan igraju, a komšije kažu da je M.G. sedeo u svom dvorištu i nije izgledalo kao da će se desiti nešto loše. U jednom trenutku je prekinuo njihovu igru nerazumljivim govorom i gurnuo mog sina tako da je on pao na pločnik i povredio se. Komšije su govorile za njega da je lud, da je ranije bio u psihijatrijskoj ustanovi i da ga se treba kloniti, ali ja sam mislila da su to sve ulični tračevi. Moj sin je jako uznemiren i trenutno ne može da govori za vaš list.

L.S.

P1. Negativno obojeni novinski članak u kom je izvor persuzije neekspert

Slobodne novine

15. maj 2015.

Dečaku pomogla osoba sa problemom mentalnog zdravlja

Da ne živimo u sebičnom društvu govori jučerašnja priča iz ulice Sretena Milojkovića. Dečak V.P. (9) povredio se dok je vozio bicikl. Dok je ležao na ulici, niko mu nije prišao, osim M.G. (37) koji je ranije bio hospitalizovan zbog problema sa mentalnim zdravljem. Majka dečaka je dala izjavu za naše novine. Izjavu prenosimo u celosti.

-Dok sam bila na poslu, dobila sam poziv od komšinice koja mi je rekla da se moj sin povredio vozeći bicikl po ulici. Usled pada sa bicikla polomio je desnu nogu zbog čega nije mogao da se pomeri sa ulice. Sin mi je rekao da je M.G. čuo njegov plač i odmah istrčao da mu pomogne. Sklonio ga je sa ulice i zamolio komšinicu da nam javi. Ne znam kako bih mu se zahvalila. Da nije bilo njega, ne znam šta bi bilo sa mojim detetom. Komšije su govorile svakakve stvari za njega, da je lud i da ga se treba kloniti, ali sada vidim da nisu bili u pravu i da su to bili samo tračevi.

L.S.

P2. Pozitivno obojeni novinski članak u kom je izvor persuzije neekspert

Slobodne novine

15. maj 2015.

Problemi zdravstvenih radnika u psihijatrijskim ustanovama

Uoči Međunarodnog dana mentalnog zdravlja, psihijatar Milorad Savić dao je izjavu za naš list. Govorio je o problemima sa kojima se susreću zdravstveni radnici, prilikom rada sa osobama sa problemima mentalnog zdravlja. Izjavu prenosimo u celosti.

-U Srbiji svake godine više od 400.000 ljudi zatraži pomoć zbog problema sa mentalnim zdravljem. Statistički podaci pokazuju da se nasilništvo češće javlja među osobama sa problemima mentalnog zdravlja nego u opštoj populaciji. Takođe, osobe sa problemima mentalnog zdravlja su češće počinioci težih krivičnih dela. Oko 10% pacijenata sa problemima mentalnog zdravlja je ispoljilo agresivno ponašanje prilikom prijema u psihijatrijske ustanove. Kada govorimo o nasilju, mislimo na različite vrste nasilja, od fizičkog nasilja do emocionalnog zlostavljanja. Ponekad, oni mogu manipulirati ljudima iz svoje okoline. Medicinske sestre su posebno ugrožene, jer su u stalnom kontaktu sa potencijalno opasnim pacijentima. Zbog navedenih okolnosti, mnogi zdravstveni radnici odlučuju da napuste svoja radna mesta u psihijatrijskim institucijama. Osobe sa problemima mentalnog zdravlja mogu biti nepredvidive i opasne po okolinu.

L.S.

P3. Negativno obojeni novinski članak u kom je izvor persuzije ekspert

Slobodne novine

15. maj 2015.

Negativne posledice diskriminacije osoba sa problemom mentalnog zdravlja

Uoči Međunarodnog dana mentalnog zdravlja, psihijatar Milorad Savić upozorava da su osobe sa problemom mentalnog zdravlja i dalje odbačeni članovi društvene zajednice.

-U društvu kruži bezbroj predrasuda o osobama sa problemima mentalnog zdravlja. Diskriminacija koju trpe ogleda se u tome da ne mogu da nađu posao i uspostave kontakt sa ljudima u okolini. Takođe, često su žrtve zlostavljanja. Oko 90% osoba sa problemima mentalnog zdravlja izjavilo je da su predrasude koje ih prate imale negativan uticaj na njihov život. Mnoge države aktivno se bore protiv diskriminacije. Razvijene su razne metode koje pomažu osobama sa problemima mentalnog zdravlja da se uklape u društvo. U našoj zemlji, marta 2003. godine osnovana je Nacionalna komisija za mentalno zdravlje čiji je jedan od osnovnih zadataka rad na problemima diskriminacije osoba sa problemima mentalnog zdravlja.

Uprkos teškoćama koje imaju, osobe sa problemima mentalnog zdravlja mogu da uspostave i održe kvalitetne prijateljske i partnerske relacije. Problem mentalnog zdravlja ne umanjuje njihovu čovečnost i dobrotu. Povećanje tolerancije i razvijanje svesti građana o potencijalima ovih osoba, poboljšalo bi njihov položaj i bilo bi pokazatelj kvalitetnijeg, tolerantnijeg i zdravijeg društva

L.S.

P4. Pozitivno obojeni novinski članak u kom je izvor persuzije ekspert

